

Система менеджменту якості
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
КОМПЛЕКС
навчальної дисципліни
«Психологія обдарованості»

Шифр
документа

СМЯ НАУ НМК
12.01.07- 01 –
2018

Стор. 30 з 170

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Психологія обдарованості»

Галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність: 053 «Психологія»
Освітньо-професійна програма: «Практична психологія»

Укладач: кандидат психол. наук, доцент
Доценко Л.В.

Конспект лекцій розглянутий та схвалений
на засіданні кафедри педагогіки та
психології професійної освіти

Протокол № 11 від 09 жовтня 2018 р.

Завідувач кафедри _____ Лузік Е.В.

	Система менеджменту якості НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС навчальної дисципліни «Психологія обдарованості»	Шифр документа	СМЯ НАУ НМК 12.01.07- 01 – 2018
		Стор. 30 з 170	

ЛЕКЦІЯ №1

ПРЕДМЕТ ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГІЯ ОБДАРОВАНОСТІ»

*Творя, мы созидаем себя.
Ян Амос Коменский*

1. Загальна характеристика рівнів розвитку творчих здібностей.
2. Основні складові та характеристики обдарованості.
3. Типи обдарованості.

1. Загальна характеристика рівнів розвитку творчих здібностей

Учені з різних країн працюють над проблемою обдарованості. *Біологи* намагаються виділити *ген геніальності*, *психологи* і соціологи розробляють тисячі *тестів* для визначення видатних здібностей дітей. *Соціологи* зауважують, що генії народжуються в *епоху історичних зрушень*. Відомо, що французька революція кінця XVIII ст. змінила європейське життя. У світі з'явилися Наполеон, Гете, Бальзак, Бетховен, Гегель і ще багато талантів у всіх сферах життя. Кожна людина відрізняється своїм набором здібностей.

Люди відрізняються один від одного своїми здібностями.

Здібності являють собою синтез властивостей особистості, який забезпечує успішне виконання діяльності й виявляється у швидкості оволодіння знаннями, уміннями, навичками.

В.М. Дружинін під загальними здібностями розуміє *інтелект, здібності до навчання і креативність*. Він пропонує формулу здібностей:

$$\text{Здібності} = \frac{\text{Успішність}}{\text{Складність}}$$

$$\text{Здібності} = \frac{\text{Продуктивність}}{\text{Ціна}}$$

Виділяють два рівні розвитку здібностей: репродуктивний і продуктивний (творчий).

Репродуктивний рівень розвитку здібностей характеризується тим, що людина легко засвоює знання, без особливих зусиль оволодіває новою діяльністю. Досягаючи високих результатів в діяльності, вона, однак, не вносить у неї нічого нового, діє за сталим зразком.

Продуктивний (творчий) рівень розвитку здібностей характеризується тим, що людина винаходить, раціоналізує, творить у процесі діяльності.

Здібності не можна розглядати поза розвитком: у процесі діяльності з

	Система менеджменту якості НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС навчальної дисципліни «Психологія обдарованості»	Шифр документа	СМЯ НАУ НМК 12.01.07- 01 – 2018
		Стор. 30 з 170	

набуттям досвіду, знань, умінь людина може перейти від репродуктивного рівня здібностей до творчого.

За *рівнем розвитку творчих здібностей* С.Л. Рубінштейн виділяє обдарованість, талант та геніальність.

Обдарованість – якісно своєрідне поєднання здібностей, що забезпечує успішність виконання діяльності. Обдарованість і талант деякі автори, наприклад, Є.П.Ільїн вважають синонімами.

Талант – це високий рівень розвитку здібностей, перш за все спеціальних, що забезпечує діяльність, яка характеризується новизною та оригінальністю.

Геніальність – це найвищий рівень розвитку здібностей, що забезпечує народження ідей, які на багато десятиліть випереджають досягнення сучасної науки та мистецтва.

Вчені підрахували, що за всю історію розвитку людства було не більш ніж 400 геніїв, тобто тільки один геній на кожне десятиріччя життя суспільства. Підраховано й імовірність появи здібних людей: у 10% людей спостерігаються здібності вищі від середніх, 2% можна віднести до талантів, а 0,05 % — до геніїв.

Крім рівнів, виділяють здібності за їх *спрямованістю*. Розрізняють загальні і спеціальні здібності, а також здібності до практичної діяльності.

Під *загальними* мають на увазі розумові здібності. Це система інтелектуальних властивостей особистості, що забезпечує успішність оволодіння знаннями.

Спеціальні здібності дозволяють людині досягнути значних успіхів у певних видах діяльності: в математиці, літературній творчості, музиці. Спеціальні здібності дітей батьки, як правило, помічають набагато раніше, ніж загальні, які найбільш повно можуть розкритися в процесі навчання в школі. Те, що дитина добре малює, грає на музичному інструменті, намагається відтворити мелодії, складає вірші, помічають швидше, ніж високий рівень інтелекту, що потребує, крім природної основи, достатнього багажу знань.

Іноді здібності вважають природженими, «даними від природи». Однак науковий аналіз показує, що природженими можуть бути лише задатки, а здібності є результатом розвитку задатків.

Задатки — природжені анатомо-фізіологічні особливості організму. До них належать передусім особливості будови головного мозку, органів чуттів і руху, властивості нервової системи, якими організм наділений від народження. Задатки являють собою лише можливості і передумови розвитку здібностей, але ще не гарантують, не зумовлюють появи і розвитку здібностей. Виникаючи на основі задатків, здібності розвиваються в процесі і під впливом діяльності, яка потребує від людини певних здібностей. Поза

	Система менеджменту якості НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС навчальної дисципліни «Психологія обдарованості»	Шифр документа	СМЯ НАУ НМК 12.01.07- 01 – 2018
		Стор. 30 з 170	

діяльністю ніякі здібності розвиватися не можуть.

2. Основні складові та характеристики обдарованості.

Як і окремі здібності, *обдарованість може бути спеціальною (до конкретної діяльності) або загальною (до різних видів діяльності)*. Основні *функції обдарованості* — максимальне пристосування до світу, оточення, знаходження рішення у всіх випадках, коли є нові проблеми, що потребують саме творчого підходу.

Складові обдарованості:

- біофізіологічні, анатоמו-фізіологічні задатки;
- сенсорно-перцептивні блоки, що характеризуються підвищеною чутливістю;
- інтелектуальні й розумові можливості, що дозволяють оцінювати нові ситуації і вирішувати нові проблеми;
- емоційно-вольові структури, що зумовлюють тривалі домінантні орієнтації і їх штучне підтримання;
- високий рівень продукування нових образів, фантазія, уява.

А.Матюшкін, спираючись на роботи багатьох дослідників, розробив *синтетичну структуру творчої обдарованості*:

- домінуюча роль пізнавальної мотивації;
- дослідницька творча активність, що виражається у виявленні нового, постановці і розв'язанні проблеми;
- можливість досягнення оригінальних рішень;
- можливість прогнозування і передбачення;
- здібності до створення ідеальних еталонів.

О.Моляко визначив у системі *творчого потенціалу* такі складові:

- задатки, схильності, що виявляються в підвищеній чутливості, вибірковості, перевагах, а також у динамічності психічних процесів;
- інтереси, їх спрямованість, частота й систематичність їх вияву, домінування пізнавальних інтересів;
- допитливість, прагнення до створення нового, схильність до вирішення й пошуку проблем;
- швидкість у засвоєнні нової інформації, утворення асоціативних масивів;
- схильність до постійного порівняння, зіставлення, вироблення еталонів для наступного відбору;
- вияв загального інтелекту - розуміння, швидкість оцінок і вибору шляху вирішення, адекватність дій;
- емоційна забарвленість окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір;
- наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працьовитість, систематичність у роботі, сміливе прийняття рішень;
- творчість - уміння комбінувати, знаходити аналоги, реконструювати;

	Система менеджменту якості НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС навчальної дисципліни «Психологія обдарованості»	Шифр документа	СМЯ НАУ НМК 12.01.07- 01 – 2018
		Стор. 30 з 170	

схильність до зміни варіантів, економічність у рішеннях, раціональне використання коштів, часу;

- інтуїтивізм - схильність до над швидких оцінок, рішень, прогнозів;
- порівняно швидке оволодіння уміннями, навичками, прийомами, оволодіння технікою роботи, ремісничою майстерністю;
- здатність робити особистісні стратегії й тактики у розв'язанні загальних і спеціальних нових проблем, задач, пошук виходу із складних, нестандартних, екстремальних ситуацій.

Обдарованість виявляється через:

- домінування інтересів і мотивів;
- емоційну заглибленість у діяльність;
- волю до успіху;
- загальне й естетичне задоволення від процесу і продуктів діяльності;
- розуміння суті проблеми, задачі, ситуації;
- несвідоме, інтуїтивне розв'язання проблеми («позалогічне»);
- стратегіальність в інтелектуальній поведінці (особистісні можливості продукувати проекти);
- багатоіваріантність рішень;
- швидкість рішень, оцінок, прогнозів;
- мистецтво знаходити, вибирати (винахідливість).

Основні типи творчої діяльності:

- науково-логічний;
- техніко-конструктивний;
- образно-художній;
- вербально-поетичний;
- музично-руховий;
- практико-технологічний;
- ситуативний (спонтанний, розсудливий).

Можна виокремити два основних типи обдарованості:

1. *Особлива, виняткова обдарованість* - у дітей, для виявлення яких не потрібні ні тести, ні спеціальні спостереження. Цю обдарованість видно неозброєним оком. Саме ці діти найчастіше належать до групи ризику. У них є проблеми у спілкуванні, підвищена нервова збудженість.

2. *Висока норма обдарованості*. Це теж обдаровані діти, але їхня обдарованість більш нормальна, звичайна. Це ті діти, яким поталанило спочатку — нормальні пологи, хороша сім'я, увага, любов матері. Дитина, як правило, не ходила до дитячого садка або пішла туди досить пізно і не надовго. Ці дві групи дітей навіть за зовнішнім виглядом дуже відрізняються. Якщо надзвичайно обдаровані діти часто менші на зріст і фізично слабші за своїх однолітків, то діти з групи «високої норми» здоровіші, навіть красивіші від своїх однолітків. Якщо надзвичайно обдаровані діти мають труднощі у

	Система менеджменту якості НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС навчальної дисципліни «Психологія обдарованості»	Шифр документа	СМЯ НАУ НМК 12.01.07- 01 – 2018
		Стор. 30 з 170	

спілкуванні, швидке випередження однолітків не минає безслідно для їхнього соціального та емоційного розвитку, то для іншої групи обдарованих дітей характерна лідерська позиція в дитячому колективі. Дещо гіперболізуючи відмінності між двома цими групами дітей, можна сказати: якщо перші — талановиті вигнанці суспільства, то другі — «улюбленці долі», мазунчики вчителів і суспільства.

Ще одна підстава для класифікації — відмінності *за особливостями вікового розвитку*.

Дуже часто *обдарованість має тільки тимчасовий характер*, коли в певному віковому періоді поєднуються можливості одразу кількох вікових періодів. Це чудово показав у своїх роботах відомий психолог Н.Лейтес. Багато *вундеркіндів* — це саме діти з прискореним віковим розвитком. Таке прискорення має тільки тимчасовий характер, і з віком ці діти стають помітно «посередніми», тьмяніють.

Однак не завжди прогноз прискореного розвитку песимістичний: у частини дітей з помітним випередженням розвитку яскрава обдарованість залишається на все життя, будучи індивідуальною, стійкою характеристикою розвитку.

Треба завжди пам'ятати відносність самого явища яскравої обдарованості, його умовність і в багатьох випадках тільки віковий, тимчасовий характер. Існують обдаровані діти, в яких *за високого розумового розвитку немає різкого вікового випередження*, їхню обдарованість видно тільки кваліфікованим психологам чи уважним учителям, які багато й працюють з дитиною. Очевидно, до цього типу належав великий математик А. Колмогоров.

Існує своєрідний «антивундеркіндний» тяж вікового розвитку обдарованості, коли обдарованість не тільки не супроводжує забігання вперед у розвитку, а й іноді, як це не парадоксально, *супроводжується уповільненим розвитком*. Так, А.Ейнштейн пізніше, ніж інші діти, заговорив, не відрізнявся успіхами в гімназії і навіть був вигнаний.

Важливо знати, що, з одного боку, не завжди вундеркінд, який подавав багато надій у дитинстві, виростає видатною людиною, з іншого боку, не завжди виняткова обдарованість виявляється у блискучих шкільних успіхах чи явно випереджає в розвитку.

3. Типи обдарованості.

1. *Інтелектуальний тип обдарованості*. Саме цих учнів учителі називають «розумними», кмітливими, «світлими головами» й «надією школи». Ці школярі, як правило, мають глибокі знання, самостійно їх здобувають — самі читають складну літературу, навіть можуть критично

	Система менеджменту якості НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС навчальної дисципліни «Психологія обдарованості»	Шифр документа	СМЯ НАУ НМК 12.01.07- 01 – 2018
		Стор. 30 з 170	

поставитися до певних джерел. Учні цього типу обдарованості точно й глибоко аналізують навчальний матеріал, нерідко схильні до філософського осмислення матеріалу.

Високий інтелект, розвинутий розум дозволяють їм з легкістю засвоювати різні предмети, однак різне ставлення цих учнів до шкільних предметів і, відповідно, вчителів призводить до того, що з одних предметів вони вчаться блискуче, а з інших - ні.

Два основних підтипи інтелектуальної обдарованості:

- виявляються насамперед загальні розумові здібності;
- коли високі здібності виявляються у спеціальній галузі знання.

Пізнавальна потреба, яка є неодмінною характеристикою будь-якого типу обдарованості, саме в цих учнів виявляється найбільше. Успішність інтелектуально обдарованих учнів не завжди збігається з рівнем їхніх здібностей: серед інтелектуалів є відмінники, трієчники і навіть двієчники. Тут усе визначає не тільки інтелект, а й ставлення до навчання, школи.

2. Академічний тип обдарованості. Для цього типу обдарованості теж характерний досить високий інтелект, однак на перший план виходять особливі здібності саме до навчання. Учні цього типу обдарованості насамперед уміють добре засвоювати матеріал, тобто навчатися. Особливості їхньої пізнавальної сфери (мислення, пам'яті, уваги), деякі особливості їхньої мотивації такі, що роблять навчання легким, приємним. Медалісти, учні, яких називають гордістю школи, найчастіше належать саме до цього типу обдарованості. Саме з цих учнів виростають справжні майстри своєї справи.

Академічний тип обдарованості теж має свої підтипи: є учні з широкою здатністю до навчання (вони легко засвоюють будь-яку діяльність, виявляють помітні успіхи у всіх шкільних науках), а є учні, у яких підвищені здібності виявляються лише в одній чи кількох близьких галузях.

У деяких випадках буває складно розрізнити інтелектуальний та академічний тип обдарованості — вони можуть блискуче навчатися, у них є пізнавальна потреба. Різниця, мабуть, полягає в особливій розумовій самостійності інтелектуалів, у їхній підвищеній критичності мислення, здатності самостійно глобально, філософське осмислювати складні інтелектуальні проблеми. Академічно обдаровані учні — це завжди генії саме навчання, це професіонали шкільної (а потім і студентської) праці, чудові майстри швидкого та якісного засвоєння.

3.Художній тип. Цей вид обдарованості, як правило, виявляється у високих досягненнях у художній діяльності — музиці, танці, живописі, скульптурі, сценічній діяльності.

4.Креативний тип. Головна особливість цього типу обдарованості виявляється в нестандартності мислення, в особливому, часто несхожому на інші погляді на світ. Цей тип обдарованості дуже складно виявити в шкільній

	Система менеджменту якості НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС навчальної дисципліни «Психологія обдарованості»	Шифр документа	СМЯ НАУ НМК 12.01.07- 01 – 2018
		Стор. 30 з 170	

практиці, тому що стандартні шкільні програми не дають можливості цим дітям виявити себе.

До того ж, учителі часто не розуміють, а іноді й недолюблюють цих учнів, їхня підвищена незалежність у судженнях, зневага до умовностей (зокрема у побуті) та авторитетів створюють у вчителів у роботі з такими учнями великі проблеми.

У цих учнів легко можна побачити вади, труднощі, а от побачити в їх шкільній діяльності особливі творчі здібності дуже складно, а часом і неможливо без спеціальної роботи в цьому напрямку. Дуже часто учні з цим типом обдарованості не надто добре вчаться через занижену мотивацію до засвоєння (придумувати їм буває легше, ніж засвоїти готове) і свій іноді дуже вигадливий пізнавальний світ, у якому не завжди є місце для шкільних уроків.

Для того щоб побачити справжні творчі здібності цих дітей, їм потрібно пропонувати особливу діяльність, яка передбачає вияв їхньої самобутності, незвичайного бачення світу, — нестандартні теми творів, особливі творчі завдання чи дослідницькі проекти.

У творчої обдарованості багато різних варіантів: є учні, котрі виявляють неабиякі творчі можливості у будь-якій діяльності, але бувають учні, в яких нестандартне бачення досить яскраво виявляється лише в одній сфері.

5. Лідерська, або соціальна, обдарованість («організаторські здібності»). Така обдарованість характеризується здатністю розуміти інших людей, налагоджувати з ними конструктивні взаємини, керувати ними. Лідерська обдарованість, на думку багатьох дослідників, передбачає досить високий рівень інтелекту, однак поряд з цим необхідна й добре розвинута інтуїція, розуміння почуттів і потреб інших людей, здатність до співпереживання, в багатьох випадках у людей з цим типом обдарованості спостерігається й яскраве почуття гумору, яке допомагає їм подобатися іншим людям.

Існує багато варіантів лідерської обдарованості. Є емоційні лідери, своєрідна «жилетка» для кожного, з ними радяться, їх люблять. Є лідери дії — вони вміють приймати рішення, важливі для багатьох людей, визначати мету й напрямок руху, вести за собою.

На жаль, у багатьох школярів з вираженими лідерськими здібностями інтерес до шкільного навчання недостатній. Багато учнів з цими здібностями не мають достатньої шкільної мотивації і, маючи сильний характер і незалежність, відверто нічого не роблять у школі. Неможливість завоювати статус лідера в школі веде їх на вулицю, де вони стають лідерами антисоціальних угруповань. Таких учнів учителі часто характеризують як пересічних хуліганів. Це викликає відповідне негативне ставлення з боку учнів. Усе це ще більше спричиняє проблеми у цих учнів і їхніх учителів. Потрібна спеціальна, іноді тривала і складна робота, щоб повернути таких

	Система менеджменту якості НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС навчальної дисципліни «Психологія обдарованості»	Шифр документа	СМЯ НАУ НМК 12.01.07- 01 – 2018
		Стор. 30 з 170	

учнів до школи.

6. Психомоторна, чи спортивна обдарованість. Популярна думка про занижені розумові здібності у спортсменів є необґрунтованою. Численні дослідження засвідчили, що у видатних спортсменів значно вищі від середніх інтелектуальні можливості — це стосується навіть таких, здавалося б, далеких від інтелекту видів спорту, як важка атлетика та футбол. Невипадково багато видатних спортсменів, залишивши спорт, стають письменниками (Юрій Власов), вдалими бізнесменами (Пеле), і талановитими педагогами (І.Родніна). Хоча учні зі спортивною обдарованістю рідко добре вчаться. Це пов'язано насамперед із браком часу та належного бажання. Якщо у школярів, що захоплюються спортом, створити відповідну мотивацію, настрій, вони, як правило, можуть чудово навчатися.

Рекомендована література

1. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одарённости. – СПб.: Питер, 2009. – 448 с.
2. Николаева Е.И. Психология детского творчества. – СПб.: Питер. – 2010. – 220 с.
3. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Питер, 1999. – 312 с.
4. Моляко В.А. Психологические проблемы творческой одарённости. – К.: Ваклер, 1995. – 271 с.